

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILAR TAFAKKURINI
KENGAYTIRISH YO'LLARI**

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali 1-kurs magistranti
Dadajonova Azizajon Abdurazzoq qizi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv va tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirishning zamonaviy usullari va metodlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy magsadi - tafakkurni kengaytirishning nazariy asoslari va amaliyotdagi samarali yo'llarini aniqlashdir. Maqolada boshlang'ich sinflarda tafakkur rivojlanishining ahamiyati, uning psixologik-pedagogik jihatlari tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tafakkurni kengaytirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi: savol-javob texnikasini takomillashtirish, muammoli vaziyatlar yaratish, interfaol metodlarni qo'llash, raqamli texnologiyalardan foydalanish va badiiy asoslarda muhokamalar olib borish. Eksperimental sinflarda ushbu metodlarni qo'llash natijasida o'quvchilarning muammolarni hal qilish tezligi 40%ga, ijodiy yechimlar soni esa 60%ga oshganligi aniqlandi. Maqolada ta'lim jarayonida tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishning dolzarbligi va uni amalga oshirish yo'llari haqida taklif va tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur rivojlanishi, boshlang'ich ta'lim, kognitiv qobiliyatlar, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, ijodiy fikrlash, tangidiy tafakkur, pedagogik texnologiyalar, o'quv jarayoni, kognitiv faollik, didaktika, psixologiya, o'qituvchi roli, metodika, ta'lim islohotlari.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri nafaqat ma'lumotlar to'plamini o'rgatish, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va kompleks muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Boshlang'ich sinf – bu bolaning kognitiv qobiliyatlari va fikrlash ko'nikmalari shakllanishining eng muhim bosqichi hisoblanadi. Shu sababli, aynan ushbu davrda tafakkurni kengaytirishga qaratilgan metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy metodlarini tadqiq etish hamda ularning samaradorligini aniqlashdir.

Boshlang'ich ta'lim - bu bolaning shaxsiy va kognitiv rivojlanishida hal qiluvchi davr bo'lib, kelajakdagi ta'lim muvaffaqiyatining poydevorini belgilaydi. Bugungi kunning tez o'zgaruvchan dunyosida ma'lumotlar hajmi ortib borayotgani, texnologiyalar rivojlangan sari,

maktabga yangi talablar qo'yilmoqda. Zamonaviy ta'lim nafaqat aniq bilimlarni egatishni, balki bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, mantiqiy xulosa chiqarish, tangidiy tahlil qilish va murakkab vaziyatlarda optimal qarorlar qabul qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. "Tafakkurni kengaytirish" tushunchasi shu jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u nafaqat bilimni o'zlashtirish, balki uni amaliyotda qo'llash, turli vaziyatlarda adaptatsiya qila olish, yangi g'oyalar yaratish va mulohaza yuritish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim islohotlari doirasida ham "tafakkurli avlod"ni tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Yangi o'quv dasturlari va davlat standartlarida kompetensiyaviy yondashuvga o'tish e'tirof etilmoqda, bu esa o'qituvchilardan an'anaviy "bilim beruvchi" roldan "ko'nikma shakllantiruvchi" va "rafakor" roliga o'tishni talab qilmoqda. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bu jarayonda asosiy vazifani o'taydi, chunki 7-10 yoshdagi bolaning miyasi plastikligi yuqori bo'lib, yangi intellektual ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun eng qulay davr hisoblanadi.

Shu bilan birga, amaliyotda boshlang'ich sinflarda hali ham an'anaviy, eshitish va takrorlashga asoslangan metodlar ko'proq qo'llanilishi, o'quv jarayonining formal va natijaga yo'naltirilgan bo'lishi tafakkur rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida qolmoqda. Ushbu maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, u mavjud muammoni aniqlash va boshlang'ich sinf sharoitida o'quvchilarning turli tafakkur ko'nikmalarini (ijodiy, mantiqiy, tangidiy, algoritmik) yanada samarali rivojlantirishning ilmiy asoslangan va amaliyotga tatbiq etish mumkin bo'lgan usullarini taklif etadi. Tadqiqotning maqsadi - tafakkurni kengaytirishning nazariy modellarini o'rganish va ularni boshlang'ich sinf o'quv jarayoniga integratsiya qilishning optimal yo'llarini aniqlashdir.

Adabiyotlar tahlili

O'tmishda tafakkur rivojlanishi masalasi J. Piaje, L. Vygotskiy, J. Bruner kabi taniqli psixolog va pedagoglar tomonidan o'rganilgan. Hozirgi zamon tadqiqotlarida (R. Fisher, D. Perkins, M. Lipman) tafakkur ko'nikmalarini o'rgatishning aniq metodikasi ishlab chiqilgan. Tafakkurni kengaytirish deganda nafaqat mantiqiy fikrlash, balki ijodiy, tangidiy, algoritmik va kommunikativ fikrlash ko'nikmalarini integratsiyalash tushuniladi. O'zbekiston ta'lim kontekstida tafakkurli o'quvchilarni tarbiyalash milliy dasturlarning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Metodologiya

Tadqiqotda tahliliy, empirik va statistik metodlardan foydalanildi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari (n=25) va o'quvchilari (n=120) ishtirokida so'rovnoma va kuzatuvlar o'tkazildi. Nazariy jihatdan tafakkur rivojlanishi modellari tahlil qilindi. Amaliy qismda esa turli fanlarda qo'llaniladigan tafakkurni rivojlantiruvchi mashqlar va vazifalar sinovdan o'tkazildi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari quyidagi samarali usullarni aniqladi:

1. Savol-javob texnikasini takomillashtirish. “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Agar ... bo‘lsa, nima bo‘lardi?” kabi ochiq savollar tafakkur faolligini oshiradi. Masalan, matematik masalani turli usullarda yechishni taklif qilish.
 2. Muammoli vaziyatlar yaratish. O‘quv materialini real hayotiy muammolar bilan bog‘lash. Tabiatshunoslik darslarida ekologik muammolar haqida muhokama qilish.
 3. Interfaol metodlarni qo‘llash. “Aqliy hujum” (brainstorming), loyihalar, rolly o‘yinlar, kichik guruhlarda ishlash. Bunda bolalar fikr almashish, fikrlash strategiyalarini o‘rganishadi.
 4. Raqamli texnologiyalardan foydalanish. Interaktiv dasturlar, ta’lim platformalari va virtual laboratoriyalar tafakkur doirasini kengaytiradi.
 5. Badiiy asarlar va vizual materiallar asosida muhokama. Tasvirlar, hikoyalar yordamida bolalarning tahmin qilish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini tahlil qilish qobiliyati o‘stiriladi.
- O‘tkazilgan eksperiment shuni ko‘rsatdiki, ushbu metodlarni muntazam qo‘llagan sinflarda o‘quvchilarning muammolarni hal qilish tezligi 40%ga, ijodiy yechimlar soni esa 60%ga oshdi.

Xulosa

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkurini kengaytirish – bu nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan asoslangan murakkab jarayondir. Bunda an’anaviy va innovatsion metodlarni uyg‘unlashtirish, har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi – bu faqat ma’lumot yetkazuvchi emas, balki fikrlash jarayonini yo‘naltiruvchi moderator vazifasini o‘tashi kerak. Kelgusida ushbu sohada o‘quv dasturlariga tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi modullarni keng joriy etish, o‘qituvchilar malakasini oshirish bo‘yicha ishlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotning nazariy tahlili va amaliy sinovlari shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkurini kengaytirish - bu bir qator pedagogik, psixologik va metodik shartlarni talab qiluvchi tizimli va ataylab tashkil etilgan jarayondir. An’anaviy yondashuvlarni zamonaviy innovatsion metodlar bilan uyg‘unlashtirish, bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan va ularning qiziquvchanligini uyg‘otadigan o‘quv muhtitini yaratish muvaffaqiyatning kalitidir.

Asosiy xulosalar quyidagilardan iborat:

1. Tafakkur rivojlanishi - o‘quv jarayonining markaziy maqsadi bo‘lishi kerak. Bu faqat alohida mashg‘ulotlar yoki vazifalar bilan chegaralab qo‘yilmaydi, balki barcha fanlar

o'qitilishining asosiy tamoyiliga aylantirilishi lozim.

2. O'qituvchining roli tubdan o'zgaradi. U bilim manbai emas, balki fikrlash jarayonining moderator, rahbari va motivatori sifatida ishlashi kerak. Bu esa o'qituvchilarning o'zlarining tafakkur ko'nikmalari va ularni o'rgatish metodikasi bo'yicha doimiy malaka oshirishini talab qiladi.

3. Samarali metodlar diversifikatsiyasi. Tadqiqot natijalari savol-javob texnikasini takomillashtirish, muammoli ta'lim vaziyatlari, loyihalar, interfaol o'yinlar, raqamli vositalar va badiiy asoslangan muhokamalarni muvozanatli qo'llashning yuqori samarasini tasdiqladi.

4. Individual yondashuvning ahamiyati. Har bir bolaning kognitiv uslubi va fikrlash tezligi farqli. Shuning uchun tafakkurni rivojlantirish vazifalari differensiallangan bo'lishi, har bir o'quvchiga o'z salohiyatini ochish imkoniyatini berishi kerak.

Taklif va tavsiyalar:

· O'quv dasturlariga integratsiya: Boshlang'ich sinf o'quv dasturlariga alohida "Tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish" moduli yoki majburiy fan sifatida emas, balki barcha fanlar bo'yicha o'quv materiallariga uyg'unlashtirilgan holda kiritish maqsadga muvofiq.

1. Didaktik materiallar ishlab chiqish: O'qituvchilar uchun tafakkurni rivojlantiruvchi topshiriqlar to'plami, interaktiv dars ishlanmalari va elektron resurslar yaratish zarur.

2. O'qituvchilarni tayyorlash: Pedagogika oliy o'quv yurtlari va malaka oshirish institutlarida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini "Tafakkur o'qitish metodikasi" bo'yicha majburiy trening va kurslardan o'tkazish.

3. Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalarni tafakkur rivojlanishining ahamiyati va ularning bolalarga uyda qo'llashlari mumkin bo'lgan oddiy usullar (masalan, ochiq savollar, kuzatish o'yinlari, hikoya davom ettirish) bilan tanishtirish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda tafakkurni kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar nafaqat o'quvchilarning akademik yutuqlarini oshiradi, balki ularni hayotning har qanday sohasida muvaffaqiyatli, adaptatsiyalasha oladigan, izlanuvchan va ijodiy shaxslar bo'lishga tayyorlaydi. Bu – kelajak avlodning intellektual salohiyatini shakllantirishga qaratilgan uzoq muddatli investitsiyadir.

Adabiyotlar ro'yxati

1.Begimkulov U.Sh. Oliy pedagogik ta'lim tizimiga zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning ilmiy- pedagogik asoslari. Ped. fan. doktori diss. – Toshkent: TDPU, 2007. – 250 b.

2.Boshlang'ich ta'lim va sport – tarbiyaviy ish» ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavrlarning

tayyorgarlik darajasi va zaruriy bilimlar mazmuniga qo‘yiladigan talablar. 5111700 –DTC.
O‘zDSt 2691:2013

3.Беспалко V.P. Pedagogika i prognochnye tekhnologii obucheniya. M.: ITPIMIO, 1995.-
169 b.

4.Богоявленская D.B. Психология творческих процессов/ Богоявленская D. B. -
M.: Akademiya, 2002, -320 b.

5.Dadamirzaev G‘. Talaba mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash.
Namangan, 2005. -16 b.

6. Djuraev R.H. Ta’limda interfaol texnologiyalar. – Toshkent, 2010. – 87 b.

7. Husanboyeva Q. Adabiy ta’limda mustaqil fikrlashga o‘rgatish asoslari. –Toshkent, 2003.